Dengekan

کورد لە نێوان بەرداشی ئایدۆلۆجیی ڕەهاگەرایی ڕەوشتی حکومەت و باڵادەستی تەکنیکدا

هەندرێن

دەروازەیەک

کاتێک لە ساڵی 2005 دوای دەیان ساڵ ژیان بەسەر بردن لە هەندەران کوردستانم بینییەوە، هەستم بە گۆڕانێکی لە ڕادەبەدەری کەژ و هەوای ژیانی شار و ڕەوشتی کۆمەڵگای کوردستان کرد: شەقامەکان تژی بوون لە ماشێن و ڕۆژانەش دەیان کەس بە هۆی نەبوونی سیستەمێکی شیاوی هات و چۆ ماڵ وێران دەبوون. مۆبایل تەلەفۆن وەک چەشنە لێبووکێکی منداڵانە نەک کەرەسەیەک بۆ سازاندنی بەختەوەرکردنی ژیان، خێزانی کوردی هەراسانکردبوو. ئەندامانی خێزان زۆربەی کاتەکانیان بە سەیرکردنی فیلم و گۆڕانی کەناڵە عەنتیکەکانی سەتەلایت بەسەر دەبرد. لەوێدا خەڵک، وێڕای ئاوێزانبوونیان لە ڕووی دەرەکییەوە بە ڕەهاگەرایی نەریت و ڕەوشتە کۆنباوەکان، لێ هەڵسوکەوتی ڕەمەکیی و مەیلەکانیان بە گشتی لەگەل وێنای ئەو پەیوەندییە نەریتگەرایانەی پێشووی کورددا جیاوازیان هەبوو کە لە یادەوەریی مندا هەڵکەنرابوون. مەیل و پەرۆشیی نەوە کۆن و نوێیەکان، ناسیاوە نزیک و دوورەکان بە دوای گەیشتن بە ئەورووپا و بەرخۆریی کاڵایە باوەکان، بواری ئەوەیان بۆ منێکی ڕاهاتوو بە سرووشتی خاکیی و دۆستانەی ئەو کۆمەڵە نەدەهێشتەوە کە هەست بە نامۆبوون نەکەم. دەخوازم بێژم، ئەگەر ئەو ئامرازانەی تەکنیک لە بنەڕەتدا بۆ ئاسانکردن و ئاسوودەیی ژیانی مرۆڤ بەرهەمهێنرابن، کەچی بە گشتی بۆ مرۆڤی کورد بوونەتە مایەی کاراساتی گەورە. بە کورتی کێشەی سەرەکی کۆمەڵگا و حکومەتەکەی ئەوەیە، بە هۆی باڵادەستی تەکنیک لە ژیانیدا، هەتا دێ زیاتر ئاوێزانی جیهانبینی ڕەهاگەرایی ڕەوشتی دەبن. لە ئاکامی ئەوەشدا ئەو ڕەهاگەرایی ڕەوشتییە وەک جیهانبینییەک لە هەناوی کۆهێزە کۆنپارێزەکانی ناو کۆمەڵگا و حکومەتدا توند و تیژتر خۆی بەرجەستە دەبێتەوە.

هەر بۆیە بەدەم پەژارەی ئەو بوونە ژانگرتووەی کورد و باڵادەستی تەکنیک و بەرهەمەکانییەوە، هەمیشە ئەو بیرۆکە بایەخدارەی مارتین هایدگەرم بە یاد دەهێنێتەوە. هایدگەر لە سەرەتایەکانی سەدەی بیست و بە هەڕمێنبوونی قۆناغی تەکنۆلۆجییەوە، لە کتێبە نایەبەکەی، "گەوهەری تەکنیک"دا پێشبینی ئەوەی کردبوو کە تەکنیک بوو بە "ئۆنتۆلۆگییەکی باڵادەست" بەسەر بوونی مرۆڤەوە، لەبۆیە ژیانی مرۆڤ لە هەموو سەردەمەکانی تر لە مەترسیدایە و بە دەست ئازاری تەکنیکەوە دەتلێتەوە، کەچی گرفت ئەوەیە مرۆڤ هەست بەو ئازارە ناکا. (1) لە ژێر ڕێکفی باڵادەستی تەکنیکدا، ئەوە خودی بوونی مرۆڤ نییە کە بیر دەکاتەوە، بەڵکوو ئەوە خودی تەکنیکە. لەو ڕوانگەیەوە ئەمڕۆ باڵادەستی تەکنیک بوونی کوردی پەرتەوازە و بە خۆنامۆکردووە. ئەو بە خۆنامۆبوونەش، لە نەبوونی ئاگاییەک بۆ بە یادهێناوەی سەرچاوەی ئەو فەرامۆشکردنە، ژیانی کوردی تووشی ئازار و دڕدۆنگی کردووە.

بەمجۆرە هەستمکرد بوونی مرۆڤ لە کوردستاندا بوو بوو بە کۆیلەیەک بە دەست ئەو "ئۆنتۆلۆگییە باڵادەستەی تەکنیک"ەوە. لەوێدا مرۆڤ وەک بەرخۆرێک لە هەوەسی تەکنیک، بە تێرکردنی هەوەسەکانی ڕانەدەگەیشت. هاوکاتیش هاووڵاتیان لە نێوان پاراستن و ڕەفتارکردنی ڕەهاگەرایی بەهای نەریتە چەقیوەکانی ناخیان و ئەو ڕەوشت و خووانەی کە مۆبایل و کاڵاگەرایی بە هەڕمێنی کردوون دەعەجان بوون. بە واتایەکی

تر، کەژ و هەوایەکی گرژ و چەپێنەر رووی دەرەکی کۆمەڵگای تەنیوەتەوە و رووی ناوەکیشی مەیلە مازۆشی و سادییستییەکانی بە جیهانبیبوون دەیورووژێنێ؛ لەوێدا نەریتە کۆنەکان لە شێوەیەکی ساختەکارانەدا لە ئاستی رووکەشیدا پەیوەندییە جڤاکییەکانی مرۆڤ ئاراستە دەکەن و لە ئاستی ناوەکیشدا ئایدۆلۆجیای مۆبایل کۆمەڵگا ئاراستە دەکەن. لێرەوە دەکرێ بێژین، دۆخی ئێستای کوردستان لە ئاستی پێکهات و جیهانبینیدا لە دۆخی کۆمەڵگای سەدەی نێوەڕاستی رۆژئاوا دەچێ. لە سەدەی نێوەڕاستدا کۆمەڵگای رۆژئاوا، وەک کۆمەڵگایەکی دەرەبەگ و مەسیحیگەرا، لەلایەک بە گوێرەی نەریت و رەوشتی کلێسە و پادشادا دەژیا و لەلایەکی دیکەشەوە ئارەزووەکانی خۆی لە ژیانێکی نهێنیدا مەیسەر دەکرد. لەمەڕ رەوشتی کۆمەڵگای سەدەی نێوەڕاستی ئەوروپاوە، میشال فۆکۆ لە کتێبی "مێژووی سێکسگەرایی"دا ئاماژە بەوە دەکا، کە لەوێدا، هەرچەندە سێکس لە ژێر سایەی کڵێسەدا تاپۆ بوو، کەچی خەڵک لە ئێستا زیاتر سەرقاڵی باسکردن و رەفتاکردنی سێکس بوون. وێنای ئێستای کۆمەڵگای کوردستانیش، وەک کۆمەڵگایەکی دەرەبەگ و خاوەن نۆرمێکی رەهاگەرایی رەوشت، لە ژیانە دوو رووەکەیدا کتومت لەو کۆمەڵگای سەدەی نێوەڕاستی یان سەدەی شازدە و حەڤدەی ئەوروپا دەچێ: لە لایەکەوە لە دیدی رەهاگەرایی رەوشتەوە، شەرەفی خێزان و پیاوی لە نێو رانی ژندا پیرۆزاندووە، لە لایەکی دیکەشەوە بە دوای هەوەسە سێکسییە پەنگخواردووەکانییەوە بۆتە بەرخۆرێکی مەستی بازاڕی سێکفرۆشی.

لەو دیدەوەدەکرێ بپرسین: ئایا لەکاتێکدا کە کۆمەڵگای کوردستان بۆتە بەشێک لە کۆمەڵگایەکی بەرخۆری مۆبایل و بەهایەکانی بە بازاڕی بە جیهانیبوون، دەکرێ ئێستاش بە دیدی رەهاگەرایی رەوشت و ئیدیۆلۆگیی گەندەڵیی؛ نۆرمە رەوشتییە خێڵەکیی، ئایینی و نەریتە بەجێماوەکانەوە، سەیری بەهایە جڤاکیی و پێگەی ژن بکا؟ ئایا ئەو بە جیهانیبوونە، ئاڵوگۆڕی بەرهەمە ئابووریی و زانیارییەکان لە ناخەوە بوونمان ناگۆڕن؟ گەلۆ ئەرکی حکومەت و بەرپرسیارانی کۆمەڵگا نییە بیر لە وریاکردنەوە و گۆڕینی ئاوەزی خۆیی و سیستەمی بەهای کۆمەڵ بکاتەوە؟ لێ گەلۆ حکومەتێک کە پێکهاتەیەک بێ لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتیی و جیهانبینییە خێڵەکیی و ئایینییەکان، دەتوانێ خاوەن کۆمەڵگایەکی مەدەنیی و بەهای نوێخوازی بێ؟

سەرەتا ئێمە ئەوە بە یادی خوێنەر دەهێنینەوە کە ئەمڕۆ هەم لە مەسمێدیای دەمڕاستەکانی حیزبە قەڵەمڕەو و هەمیش لە مەسمێدیای سەرەبەخۆیەکانەوە، قسەگەلێکی زۆر لەسەر ئەو تەنگژە و پێشهاتە قەتیسماوانە دەکرێن کە مرۆڤی کورد لە ژێر ئیدیۆلۆگی ئەو حکومەتە نەریت گەندەڵە و تەکنیکە، "ئۆنتۆلۆگییە باڵادەست"ەدا دەتلێتەوە. بەڵام ئەو قسەگەلە لەسەر ئەو تەنگژانەی کۆمەڵگای کوردستان بە گشتی لە چەند دیدی گوتراو یان باودا تێپەڕ ناکەن، بۆ نموونە بەشێک لەو بەرپرس و نووسەرە دەمڕاستانەی حیزب و حکومەت، بگرە زۆرینەی نووسەر و حیزبە بەناو بەرهەڵستکارەکانی حکومەتیش کە لە مەڕ گەندەڵییدا رەخنە لە حیزب، حکومەتی کوردیی و ئاستەنگە کۆمەڵایەتیی، رەوشتیی، ئابووریی و سیاسیانە دەگرن، وێڕای ئەوەی کە خۆشیان گەندەڵن، لە سەرنجگەلێکی وەکو "حکومەت هێشتا ساوایە"، "لە هەموو جیهان و بگرە ئەوروپاشدا گەندەڵی هەیە"، یان بۆ ئەوەی بەرهی ویژدان و ئاوەڵایی دەپۆشن، کێشەی ئەو گەندەڵیی و ئازارە جڤاتییانە بۆ نەزانیی و بێتوانایی هەندێک بەرپرسیاریی خوارەوەی حیزب و حکومەت دەگەڕێننەوە. بەمجۆرە ئەوانە بەرپرسیارەکانی سەرەوە و جەستەی گەندەڵی، ئایۆلۆجی گەندەڵیی ئەو حکومەتە، وەک سەرچاوە و بەرهەمهێنەرێکی ئەو کێشانە، سەیر ناکەن.
لە کاتێکدا، بە رای ئێمە، کۆڵەکە و وزەکانی سیستەمی ئەو حکومەت و حیزبانەی کوردستان، لە ئیدیۆلۆگییەکی گەندەڵدا پێکهاتووە. چونکە ئاوەزەی ئەو حکومەتە و پێکهاتەکانی، هەڵگری بەهای کۆهێزە کۆنپارێز؛ جیهانبینییەکی رەهاگەرایی رەوشتییە، کە بەسەر پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی جڤاتی کورددا

باڵادەستە، نەک جیهانبینی تاکەکەسە نوێخوازەکان یان ئەو پەیوەندییە بەرهەمهێنەر، خاوەن ئێتیکە نیشتمانیی و چاکەخوازەکانی ناو کۆمەڵگای کوردستان. هاوکاتیش ئەو بەناو بەرپرسیارە ژن و پیاوانەی حکومەت و نووسەرە وابەستە و ناوابەستەکانیش، کە بەشێکیان خۆیان مێشکێکی خێڵەکی و باوکسالاریان هەیە، کە باس لەو گرفتە ڕەوشتییانەی، کە بەهای مرۆی کورد بە تایبەتیش ژنی کوردی وێرانکردووە، دەکەن، هۆکارەکەی دەبەنەوە سەر قسەگەلێکی گوتراوی پێشوەختی وەک نەریتی پیاوسالاریی و ئایینی ئیسلام. کەواتە ئەوانەش کەم و زۆر بەو بیانۆیانەوە هەوڵدەدەن پاساوێک بۆ حکومەتی حیزبەکان بهێننەوە، کە سەرچاوەیەکی سەرەکی بەرهەمهێناوە و پێڕۆ کردنی خودی جیهانبینی ڕەهاگەرایی ڕەوشتییە.

لێ بە دیدی ئێمەوە، ئەو لێکدانەوە تاکڕەهەند و کەنفتانە، نەک هەر دەستەوەستاون لە دەستنیشانکردن و چارەسەرکردنی سەرچاوە و کایەکانی ئەو تەنگژانە، بەڵکوو لە دواجاردا، وەک کۆمەڵێک دەسەڵاتداری حکومەت، بە گەمەی دەمامکە ڕۆشنبیرییەکانیانەوە دەبن/بوونەتە سەرچاوەی مانەوە یان قەتیسمانی ئەو نۆرمە ڕەوشتییانە، هەروەک هەنووکە زۆرێک لەو نموونە نووسەرە ژن و پیاوانەی سەر بە حیزبەکان، بە پۆشینی دەمامکگەلی وەک "ئازاد"، "لیبرال"، "فیمێنیست" و ... هتد، ئەو تەڵەکابەزییانە لە کۆمەڵگادا پێڕۆ دەکەن.

لەو ڕوانگەیەوە ئەو نووسینە هەوڵدەدا بە ڕۆشناییەک لە ڕوانگەی بیرۆکەی مێژوووناسی فەرەنسیی و پسپۆڕ لە پێکهاتی کۆمەڵگای سەدەی نێوەڕاستی ئەوروپا، یۆرجیس دێبای (Gerges Duby) (*)، بە تایبەتیش لە ڕوانگەی خوێندنەوەی ئەو بۆ پرۆسەی دروستبوونی "مێژووی کۆمەڵایەتیی و ئایدۆلۆجییە کۆمەڵایەتییەکان"ەوە، ڕەڤگەلێک بۆ تەنگژە یان ئاکامەکانی ئەو جیهانبینییە ڕەهاگەرایی ڕەوشتی، ئەو کۆنەریتە کۆمەڵایەتییە کۆنباوانەی کە وەک ڕاستییەکی گەوهەریی، ئاراستەی کۆمەڵگای کورد دەکا، هاوکاتیش باڵادەستبوونی بەهایەکانی ئەو تەکنیکە باڵادەستەێ، کە لەگەڵ ڕوانگەی ڕەهاگەریی ڕەوشتی کۆهێزە کۆنپارێزەکانی ناو کۆمەڵگای کوردستاندا تووشی پێکدادان بووە، نمایش بکا. دواجاریش هەوڵدەدا بە ڕامانگەلێک لە کۆی ئەم بابەتە ئاکامگیرییەک بەرجەستە دەکاتەوە.
لێ نابێ وابزانری کە ئەم نووسینە وەک دوا خوێندنەوەیەکی "ڕاست" دەتوانێ تەواوی ئەو تەنگژانە بنەبڕ بکا، بەڵکوو هەوڵێکە بۆ بە دیارخستنی ئەمدیوی ئەو تەنگژانەی کە کۆمەڵگای کوردستانی تەنیوەتەوە. کەواتە ئەو تەنگژانە ئەوکاتە وەردەچەرخێن کە فرە خوێندنەوە و ڕاڤە زانستییەکان لە دواجاردا توانییان ئاکامگرییەکمان بۆ دەستەبەر بکەن و سیستەمێکی شۆڕگێڕانەی سیاسیش ئەو ئاکامگیرییە لە ڕێگای پرۆژە و دامەزراوە کارایەکانییەوە بە کردە بکا.

هەڵبەتە لێرەدا بە کورتی مەبەستمان لە چەمکی"ڕەهاگەرایی ڕەوشت"، ئەو چەشنە جیهانبینییە سەپاوەیە کە پێی وایە "ڕەوشت"ی "ڕاستی"یەکی بەڵگەنەویست، کولتوورێکی گەوهەرییە و لە ناخی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە مێژوویەکانی کۆمەڵگای کوردیدا هەڵقووڵاوە و ناکرێ دەستکاریی بکرێ. بە واتایەکی گشتی، لە دیدی "ڕەهاگەرایی ڕەوشتی"یەوە، بۆ نموونە، شەرەفپارێزی، کە لە ڕەوشتی خێڵدا ژن هێمای ئەو شەرەفەیە، داب و نەریتە باوەکان، نۆرمەکانی ڕەوشت، ڕاستییەکان و ... هتد ڕاستییەکی ڕەها و نەگۆڕن یان خواکردن.
ئەم چەمکە لە فەلسەفەی ڕۆژئاوادا، کە بە "ڕەهاگەرایی بەهایەکان" ناودەبردرێ، ئامادەیی هەیە و ڕیشەکەشی هەر لە بیرۆکە فەلسەفییەکانی پلاتۆ (ئەفلاتۆن)، ئەرستۆوە بگرە هەتا دەگاتە بەشێک لە فەیلسووف و ئاراستە هزرییە نوێگەرەکانی ڕۆژئاوادا ئامادەیی هەیە. هاوکاتیش دەکرێ بێژین، ئەو

جیهانبینییه کۆڵەکەی زۆرینەی ئایینەکان، بە تایبەتیس مەسیحیی و ئیسلام پێکدەهێنێ. لێرەوە دەکرێ بڵێین، بەشێک لەو بزاڤە تێرۆریستییە بەناو ئیسلامگەرا و جڤاکییەی ئەمڕی جیهانی رۆژهەڵات و رۆژئاوا، جۆرە رەنگدانەوەیەکن لەو جیهانبینییە رەهاگەریی رەوشتیەی کە لە دیدی ئەو بزاڤانەوە "هەقیقەت"ێکی رەها و نەگۆڕە یان خواکردن. وێڕای ئەمەش، مەبەستمان لە بەهایەکانی تەکنیک یان ئایدۆلۆجی مۆبایل، واتای ئەو دەسەڵاتە تەکنیکییە باڵادەستەیە کە بازاڕی کاڵایەکانی بەجیهانیبوون بەرهەمیهێناوە. بەمجۆرە لەگەڵ پالهاوێژانی ئەو کاڵایە تەکنیکییەدا، بەرتەکی ئەو جیهانبینییە رەهاگەرایی رەوشتییەش کە لە هەناوی جڤاتی کورددا واتای "هەقیقەت"ێکی نەگۆڕە، دڕدۆنگتر و تووند و تیژتر دەبێ.

رەهاگەرایی رەوشت و ئیدیۆلۆگیی کۆهێزەکانی جڤاتی کورد

هەڵبەتە ئەو جیهانبینییە رەهاگەراییە رەوەشتییەی، کە سەرچاوەیەکی سەرەکیی قەتیسمانی بیرکردنەوەی زۆرینەی دەمڕاستە ئایینی، سیاسیی و رۆشنبیرییەکانی کوردییە، تەنیا بوارێکی جەستەی کۆمەڵگای کوردستانی نەتەنیوەتەوە، بەڵکوو سەرتاپای جەستەی هێزە بەناو نوێخواز و حکومەتەکەشی تەنیوەتەوە. لەبۆیە دەمنادەم ئەو هەرا و زەنایە سۆز و دروشمئامێزانەی، کە بۆ نموونە، لەسەر پێشهاتێکی ویژدانهەژێنی وەک کووشتنی (دوعا) و بگرە دیاردە گەندەڵیی و سیاسییەکانیش، بە ناوی هەڵوێست و داکۆکیکردن لە ئازایی و مافی ژن لە زاری نووسەری قسەنووسی کورد هەڵدەرژێن، بە دەراوێتەکردن لە چەند وتارێک، نەک هەر خوێندنەوەیەکی چاوەڕوانکراون بۆ چارەکردنی ئەو پێشهاتانە، بەڵکوو خودی ئەو وێنایە لە نووسینانەش بەردەوامیی و بەرهەمهێنانەوەیەکن لە خودی ئەو رەهاگەراییە رەوشتییەی کە ناخی مرۆی کورد ئاراستە دەکا. ئاکامی ئەو قسە و نووسینانەش بە هەرمێنکردنی ئەو تووند و تیژیی و گەرەلاوژانەن، کە ئەمڕۆ بە هۆی نەبوونی ئاوەزێکی نوێخواز، سیستەمێکی بەرهەمهێنەری نوێباو، کۆمەڵگای کوردیان هاڕیووە. هەر بۆیە دیاردەی ئەو نووسینە هوتافئامێز و شێوە پەخشانیانییانە لە مەسمێدیاکانی کورددا، کتومت دیمەنی بەردبارانکردنی مێگەلی (دوعا) نماییشدەکەنەوە. لەوەش گەڕێین، کە زۆرینەی ئەو قسەنووسانەی کە گوایە پێشرەوی داکۆکیکاری مافی ژنن، نەک هەر هیچ زانیارییەکیان لەسەر پاشخان و هۆکردنی ئەو کووشتنە نەبوو، بەڵکوو بێبەریش بوون لە سادەترین زانیاریی لەسەر مێژوو و جیهانبینی ئێزیدییەکان. لێرەدا ئێمە لۆمەی ئەو قسەنووس و شاعیرە "ناگرینگانە" و دەمڕاستە خەمساردەکانی حکومەت ناکەین کە بێئاگان لە جیهانبینی ئایینی ئێزیدیی و پاشخانی ئەو ئەو کووشتنە، لێ بۆ نموونە، شەرمەزارییە بۆ نووسەرێک کە گوایە رووناکبیرێکی "گرینگ"ی کورد و گۆشەنووسی رۆژنامەیەکی بە هەرمێنی "مەدەنی" یشە، بێ ئەوەی بزانێت لە ژێر کاریگەریی نووسەرە شۆڤینییەکانی عارەبەوە، لە بری وشەی ئێزیدی"یەزیدی" بەکار بهێنێت! هەر بۆیە، بە رای ئێمە، زۆرێک لەو نووسەرانە کوردانەی کە لە رێگای پشت بەستن بە وتگەلی فەیلەسووفە ناسراوەکانەوە، هەوڵدەدن دەمامکی "شۆڕگێڕانە" بپۆشن، کەچی لە دواجاردا ئەو نووسەرانە بەشێکن لەو زانینە چاوەشەکاریانەی کە حیزبەکان لە مەسمێدیای خۆیاندا بەرهەمیدەهێنن. چونکە ئەو نووسەرانەش، وەک ئەو کۆمەڵە وەزیر و بەرپرسە حیزبییانە، لە لایەکەوە بازرگان و سەرچاوەی گەندەڵین و لە لایەکی دیکەشەوە باس لە چەمکە رازاوەکان ، کۆمەڵگای مەدەنی دەکەن. لێرەوە لەو رەوشە تەڵەکەبازەدا، مرۆی کورد رۆژ بە دوای رۆژ لە بەدیهێنانی خەونەکانیدا وێڵتر و بێئومێد تر دەبێ.

لە پەیوەندی بەو کێشانەوە، پێویستە ئاماژە بەوە بکەین، کە دوای راپەڕینی بەهاری 1991، بە تایبەتیش دوای رووخانی رژێمی بەعسیی و هاتنی بازاڕی بەجیهانیبوون بۆ کۆمەڵگای کوردستان، کتوپڕ نەک هەر تەنیا

پێکهاتی شارەکان، بەڵکوو پایەی دێهاتەکانیش گۆڕانیان بەسەر داهات: مرۆی کورد بە ڕێگای هات و چۆی خەڵکانی هەندەرانشین، بالادەستی مۆبایل و کەنالەکانی سەتەلایت، لە بێئاگا بوونێکی ڕەهاوە لە ژیانی جیهاندا بووە بەشێک لە بازاڕی کالا و لاساییکارێکی ژیان و کولتووڕە ڕۆژئاوایی و بیانییەکان. هاوکاتیش کتوپڕ بوونی دوو حیزبی دەسەلاتدار بە دوو سەرمایەدار و خۆ کردنە خاوەنی هەموو دەزگا سیاسیی و کۆمەلایەتییەکان، لە ژێر ناوی ڕێکخراوی حکومیی و مەدەنیی و گۆڕینی کۆمەڵ بە وێنایەک لە وێنەی حیزبی،زیاتر بواری بۆ لێکترازانی پردی ئەو پەیوەندییە جڤاکییە سرووشتیانە خۆشکرد، کە کۆمەڵگای کوردستان لە ڕێگای کۆنتراکتێکی ڕەوشتگەرایی لەسەری پێکهاتبوو. ئاکامی ئەمەش، بە هۆی بالادەستبوونی هێزە کۆنپارێزەکانی نێو کۆمەڵگای بەسەر ئاوەزی حیزب و حکومەتەوە، ئەو جیهانبینییە ڕەهاگارایی ڕەوشتییەش بوو بە ئاوەز، زمان؛ گوتارێکی بالادەست بەسەر حیزب، حکومەت و کۆمەڵگای کوردیشەوە.

لەو ڕوانگەیەوە بۆ ئەوەی لە جیهانی ئەو کۆمەڵگایە تێبگەین و ئەو هێزە جیاوازانەی کە ئاوەزی کۆمەڵگا ئاراستە دەکەن لە یەکتر جیابکەینەوە، پێویستە بایەخ بەو ئاوەزە بدەین کە دیاردەی گەندەڵیی، ستەمگەریی، ڕەشەکوژیی ژن و نادادپەروەیی کۆمەلایەتی بەرهەمدەهێنن. چونکە ئەوە کایەکانی ئەو ئاوەزەیە کە بڕیار لەسەر ڕادەی پێشکەوتن و پاشکەوتنی بواری ئابووریی و بوارە کۆمەلایەتییەکان دەدا. چونکە ئایدۆلۆجی گەندەڵیی؛ نادادپەروەریی و سیستەمی بەرهەمهێنانی ئابووریی ڕەنگدانەوەیەکن لە خەسڵەتی حکومەتێکی ستەمگەر کە ئاوەزی دەرەبەگیی یان خێڵگەرایی بەڕێوەی دەبات. کەواتە تەنگژەکانی ئەمڕۆی حکومەتی کوردستان ئاوێنەیەکن لەو ئاوەزە دەرەبەگ و خێڵگەراییەی کە کۆمەڵگای کوردستان ئاراستە دەکا. چونکە ڕەفتارەکانی کۆی کۆمەڵ دەق بەو ئاوەزەوە دەگرن یان دەبنە ڕەنگدانەوەیەک لە بەرهەمی ئەو ئاوەزە و دواجاریش ئەو ئاوەزە دەبێتە کۆهێزێکی بالادەست. ئەو کۆهێزەی کە سەرچاوەی ئەو ڕەوشتە ڕەهاگەرایەیە، وەک ئاوەزێکی بالادەست، بەو داب و نەریت و نۆرمە ڕەوشتیانەی کە لەناو تۆڕە کۆمەلایەتییەکاندا دەژین، خۆیان لە ئیدیۆلۆگییەکدا بەرجەستە دەکەنەوە. ئەو ئایدۆلۆجییەش بە ڕۆڵی خۆیەوە ئەو داب و نەریت و نۆرمە ڕەوشتییانە، هاوکاتیش بە پۆشینی چەمکە نوێباوەکانی دەرەکییەوە، دەکاتە گوتارێکی بالادەست بەسەر ژیانی کۆمەڵگا و بە پشتگیریی ئەو کۆهێزە نەریتگەرایەوە ڕەوایەتی بە خۆی دەدا.

خەملینی پەیوەندییە کۆمەلایەتییەکان لە ژێر کایەکانی ئاوەزی ئەو هێزە بالادەستانەی ناو کۆمەڵگادا، لە خودی خۆیدا سیستەمێک لە بەها دەسازێنێ و لە ئاکامیشدا پەیوەندییە کۆمەلایەتییەکان ئاراستە دەکا. بەمجۆرە تاکەکەسەکان لە لایەن ئەو گرووپە هێزدارانەوە ئاراستە دەکرێن کە وابەستەن پێیانەوە. لە چوارچێوەی ئەو پەیوەندیانەدا، کە هاوبەشییەکە لە نۆرمگەلێکی ڕەوشت و بەهایەکان لە نێوان گرووپ و چینەکاندا، ئاگایی کۆمەڵ گەشە دەسێنێ یانیش ئیفلج دەبێ. ئەو سیستەمی بەهایەش کە ئاوەزی ئەو هێزە بالادەستە یان حکومەتە دەیسازێنێ، ئاستی کارایی یان لاوازی قانوونەکان دیاریدەکا کە بۆ پاراستنی مافی کەسەکان دانراون.

کەواتە ئەوە سیستەمی بەهای کۆهێزی بالادەستە کە بڕیار دەدا کامە بەها و ڕەوشت، ئێتکی نیشتمانی ببنە پرینسیپی کۆمەڵگا. لێرەوە کۆمەڵ بە گوێرەی ئەو بەهای سیستەمەوە لە نێوان خۆیاندا ئومێدەکانیان دابەشدەکەن. چونکە سیستەمی بەها، ئێتیکی هاوبەشی کۆمەڵە کە خەونەکانی تاک و کۆی کۆمەڵگا پەروەردە دەکا، بەمجۆرە هەر ئەو سیستەمی بەهایەشە کە کۆمەڵگا بەرەو وەهمەکانی ڕابردوو دەبا یانیش بەرەو ئاییندەیەکی ڕۆشن و شۆڕگێڕانە. ڕەنگە لە دەستپێکدا کاریگەرییەکانی ئەو سیستەمی بەهایە بە شێوەیەکی خاو و کەهێڵ یان ناڕاستەخۆ بن، لێ لە دواجاردا هەر ناوەڕۆکی ئەو سیستەمی بەهایە یان ئێتیکە هاوبەشەی کۆمەڵگایە کە وزە بە ویستیی چاکسازیی و وەرچەرخانی دۆخی نالەباری سیاسیی، کۆمەلایەتیی و ئابووری کۆمەڵگایەک دەدەدن.

لەو روانگەیەوە، بە واتای مێژووناسی فەرەنسی، یۆرجیس دێبای (Gerges Duby) :
"یەکێک لە ئەرکە گرنگەکانی ئەمڕۆی زانستی کۆمەڵایەتی ئەوەیە، لە لایەکەوە، لە ناو پرۆسەکانی کردەی سیستەمی یەکایەتییەکی هەڵوەشاوەدا قووڕسایی مەرجە ئابووریی، لە لایەکی دیکەشەوە، یەکێک لەو ڕێککەوتنە هەڵچنراو و نۆرمەکانی ئەخلاقیانەی کە ساختەکارانە بە بێ گۆڕان بە شێوەیەکی جیاواز لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر دەگوازرێنەوە کە هەرچەندە چەقبەستووش نین، هەڵسەنگێنێ. ئەو نۆرمە ئەخلاقیانە مێژووی خۆیان هەیە، ئاواز و قۆناغەکانیان لەگەڵ کۆچی خەڵک یان شێوازی بەرهەمهێنان هاوکات نییە. هەڵبەتە کتومت بە ڕێگای ئەو کەم و کوڕییە هاوکۆکانەوە دەکرێ وەک پردێک لە نێوان ئەو کەرەسە ستروکتور و ئاوەزییە ئاشکرایانەدا جیابکرێنەوە." (2)
لێرەوە ئەمڕۆ پسپۆڕانی کورد، جا چ لە بواری دەزگایە حکومییەکان بن، یان لە سەربەخۆیەکان، پێویستە لە دیدی زانستیی جیاوازەوە هەوڵبدەین ئەو سیستەمە ڕەهاگەراییە ڕەوشتییە لێکترازاوەی کە لە ناخی حوکمەت و کۆهێزە باڵادەستەکانی نێو کۆمەڵگای کورد ڕەگئاژۆیە بخوێنێتەوە و دوای ئەمەش لە ڕێگای پرۆژیەکی فرەوان بۆ گۆڕینی ئەو "نۆرمە ڕەوشتییانە" و "مەرجە ئابووری"یەی کە بوونەتە مەرجێکی قووڕس لەسەر شانی هاووڵاتی کورد، کار بۆ تێگەیشتن و وەرگرتنی لەو نۆرمە ڕەوشتییە نوێیانە بکەن. ئەو نۆرمە نوێیانەش، بە رای ئێمە، پێویستە لە پرینسیپێکی ئێتیکی نیشتمانیی، نەک خێزانیی و خێڵەکییدا، وێنا بکرێ. ڕاپەڕاندنی ئەو ئەرکەش پێویستی بە ئیدیۆلۆگییەکی کۆمەڵایەتیی هەیە، تاکوو بتوانێ کۆمەڵگایەکی نوێ بەرهەمبهێنێت. چونکە "ئەو پەیوەندییە واقیعییە لێکچنراوانە وێنەیەکی هاوشێوەیی دەبەخشن و هەروا لەبەر ئەوەی ئەو پەیوەندییانە لە نێو یەکایەتی کولتوورێکدا سەرهەڵدەدەن و لە هەمان زەمانیشدا خۆیان دەردەبڕن." (3)

لە روانگەی یۆرجیس دێبایەوە بۆ ئەوەی بتوانین لە داهاتووی کۆمەڵگایەک دڵنیا بین، پێویستە ڕاڤەی ئەو ئایدۆلۆجییانە بکەین کە وێنا، هەڵوێست و جیهانبینی کۆمەڵ دیاریدەکەن. لێرەدا چەمکی ئایدۆلۆجی، بە واتای لویس ئالتوسێر، بریتییە لە " سیستەمێک جۆرە جیهانبینییەک کە (لۆگیک و ئاکام)ی خۆی هەیە و خاوەن (وێنگەل، ئەفسانەگەل، بیرۆکەگەل یان چەمکگەلێک)ی خۆیەتی کە لە کۆمەڵگایەکی دیاریکراودا ڕۆڵی بوونایەتیی و مێژوویی خۆی دەگێڕێ." (4) چەمکی "ئایدۆلۆجی"، چەمکێکی "ئاڵۆزکاوە، بۆیە ئەرکی مێژووناس ئەوەیە ئیدیۆلۆگی لەو بچووکردنەوانە ئازاد بکا کە زۆر جار لە پشتەوەی ئەو ئاخاوتنانە حەشاردراون کە بەناوی ئایدۆلۆجییەوە خۆیان دەنوێنن."(5) هەڵبەتە گشت ئایدۆلۆجییەکان وەک سیستەمێکی ڕەوا و بێ گرفت خۆیان نمایشدەکەن. لەبۆیە یۆرجیس دێبای، سەبارەت بەو خۆ بە ڕەوا زانینەی ئایدۆلۆجییەکان سەرنجمان بۆ ئەوە ڕادەکێشێ، کە لە سەدەی نێوەڕاستی ئەورووپادا "هەموو تێڕامانەکان لەمەڕ پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان پشتیان بە دەقە بنەڕەتییەکانی ئایینی مەسیحی دەبەست." (6) بەمجۆرە ئەو ئایدۆلۆجییانە لە ڕێگای ئەو خۆبەستانەوە بە ئایین و داب و نەریتەکان کە لە ناو پەیوەندییەکانی کۆمەڵگادا ریشئاژۆن، دەخوازن سیستەمەکەیان دڵنیاییەک دابین بکەن. هەڵبەتە لە زۆر کۆمەڵگادا چەندان سیستەمی لێکدژ و جیهانبینی جیاواز هەیە. ئەو جیاوازیانەش ئاوێنەیەکن لە نەریت و کولتوورە جیاوازەکانی ناو کۆمەڵگا. بەڵام نەتوانینی ئایدۆلۆجییەکان لە دەستەبەرکردنی هاوئاهەنگیی و ئارامی لە کۆمەڵگادا، دەگەڕێتەوە بۆ ناکۆکی پەیوەندییە کۆمەڵاتیی و جیاوازی جیهانبینییەکانی ناو کۆمەڵگا.

وێڕای ئەمەش گرفتی ئایدۆلۆجییەکان کە لەناو سیستەمی بەهای کۆمەڵگادا ئامادەییان هەیە، پەیوەندیان بە داب و نەریت و ئەزموونە مێژووییەکانەوە هەیە. ڕەنگە لە زۆر کۆمەڵگادا ئەو ئایدۆلۆجییە لە نەریتەکان یان

لە جیهانبینییە کۆنپارێزە باوەکانی نێو کۆمەڵگادا خۆیان بەرجەستە بکەنەوە. چونکە "بڕ بڕەی پشتی هەموو ئایدۆلۆجییەکان داب و نەریتە." (7) لەو روانگەیەوە گەندەڵیی یان ئیفلیجیی دامەزراوە حکومییەکان و رێکخراوە مەدەنییەکانی خودی حیزبە باڵادەستەکان لە کوردستاندا لە ناخی بەڕێوەبەرن و پێکهاتەی ئەو رێکخراو و دامەزراوانەی حکومەتدا رەگئاژۆیە. چونکە بیرکردنەوەی ئەو رێکخراو و دامەزراوە حکومییانە زادەی نەوە نەریتگەرایەکانی کۆمەڵگای کوردیین. هەرچەندە نەوەی نوێ دەمڕاستی ئەو هەموو رێکخراوە مەدەنییانەی کوردستان دەکەن، هاوکاتیش زۆرێک لە نەوەی نوێ لەناو حیزب و پێگەکانی حکومەت دەست بەکارن، لێ کێشەکە لەوەدایە کە ئەو نەوەیە لەلایەن ئایدۆلۆجییەکەوە ئاراستە دەکرێ کە بەرهەمی ئاوەز و نەریتی شەست و حەفتایەکانی سەدەی رابردووە. بە دەربڕینێکی دیکە، ئەو نەوە نوێیە لە بڕیارە گرنگەکاندا تەنیا ئامرازێکە بۆ راپەڕاندنی فەرمانەکانی ئایدۆلۆجی ئەو نەوە باڵادەستەی کە هەڵگری جیهانبینییەکی رەهاگەرایی رەوشتییە. هەر بۆیە گەندەڵیی، رەشەکوژیی ژن، دیاردەی سولحی عەشایریی و ... هتد، کە رەنگدانەوەیەکی راشکاوی ئەو ئایدۆلۆجییە رەهاگەرایی رەوشتییە کە لە پێکهاتەکانی حکومەتە و کۆهێزە وابەستەکانی نێو کۆمەڵگا، هاروا لەناو خودی رێکخراوە مەدەنییەکانیشدا لە پەرەسەندن دان و خودی هێزە جوودایەکانی دەرەوەی حکومەتیش لە گۆڕینی ئەو رەوشە تژی لە تەنگژانە دەستەوەستاون. کەواتە کێشەی پسپۆڕانی کورد قسەکردن نییە لە بوون و نەبوونی "کۆمەڵگای مەدەنی" لە کوردستاندا، بەڵکوو ئەرکی ئەوانە، بە پێودانگی پێکهاتی کۆمەڵگای کوردستان، لێکدانەوە و ئاکامگیرییەکە لە چییەتی کۆمەڵگای مەدەنیدا. کێشەی ئەمڕۆی حکومەت و نووسەرانی کوردستان ئەوەیە هێندە قسە لەسەر تیۆرییەکانی "کۆمەڵگای مەدەنی"دەکەن، ئەوەندە قسە لەسەر کایەی رەهەند و ئاکامەکانی ئەو کۆمەڵگایە مەدەنییە ناکەن. بەمجۆرە، زمانی کوردی،گوتاریی کوردی، وەک چۆن پێناسەیەکی تۆکمەی بۆ نەتەوە نییە و ناتوانێ لەسەر کۆئامانجە چارەنووسسازەکانی کورد ئاراستەی گفتوگۆیەک دیاریبکا، بەهەمان شێوەش ئاخێوەری ئەم زمانە، بە هۆی زارقەڵەباڵغییەکانی لە چەمکی کۆمەڵگای مەدەنییەوە، خودی زمان و بەهایەکانی ئەو چەمکەشی سەرگێژ کردووە. بە دەربڕینێکی تر، کێشەی حکومەت و زۆرینەی نووسەری کورد ئەوەیە، خودی خۆیان هەڵگری ئەو زمانە رەهاگەرایی رەوشتییەن یان سەرچاوەی پەرەسەندی ئەو رەهاگەرایی رەوشتییەن، کەچی خۆیان کردۆتە دەمڕاستی کۆمەڵگای مەدەنی. بەمجۆرە ئەو زمانە چاوەشەکارە رەوایەتی بەو ئەو ئاوەزە رەهاگەراییە رەوشتییە داوە، داوە کە لە بنەڕەتدا دژی بەها و پرینسیپەکانی کۆمەڵگای مەدەنییە. لێرەوە وەک چۆن لە ژێر باڵادەستی زمانی ئەو حکومەت و نووسەرانەوە، پرسە نەتەوایەتیی و جڤاکییەکانی کورد کراون بە حیکایەتگەلێکی دووبارەی سەر زار و پانتایی بڵاوکراوەکانی کورد، چەمک و رەهەندەکانی کۆمەڵگای مەدەنیش کراوە بە حیکایەتی رۆژانەی زمانی کوردی.

لێرەوە قەتیسمانی ئەو رەوشە خەمهێنەرەی کە بەرۆکی کۆمەڵگا و حکومەتی کوردی گرتووە، ئایندەی هاووڵاتیانی تووشی ترس و لەرز کردووە. چونکە هاووڵاتیانی کوردستان لە ناو ئەو رەوشە سەرگێژکەر و ئاراستەی بابەت و چەمکە بە حیکایەتکراوانەدا، ناتوانن لە ئامانجی داهاتووی خۆیان دڵنیا بن. ئەو ترس و لەرزەی خەڵکیش لە داهاتوو، خەڵکی ناچار کردووە روو لە هێزە ئایینی و کۆنپارێزەکانی کۆمەڵگا بکا یان بە دوای چوونە هەندەران وێڵ بێ. هەڵبەتە ئەو هێزە ئایینیی و کۆنپارێزانەش هەمیشە لە ناخی کۆمەڵگادا کاران و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان ئاراستە دەکەن. بەمجۆرە دەبینین زانەوەی نەریتە خێڵەکیی، دیاردەی توند و تیژی دژ بە ژن، خورافات، بە رواجبوونی سولحی عەشایریی، چەتەگەریی، پاشاگەردانی و ... هتد، کۆمەڵگایان هەراسنکردووە. لەگەڵ فرەبوونی ئەو دیاردانەوە حیزبە ئیسلامیی و هێزە خێڵەکییەکانیش بە هێزتر دەبن. لە ئاکامی ئەمەشدا ئەو دیاردە دزێوانە لە لایەن حکومەتە و نەریتە کۆنەکانەوە رەوایەتیان پێدەدرێ یان پەنا دەدرێن.

لێرەوە ئەوە ئەرکی سیستەمێکی نوێباوی کارایە کە ئەو هێزە کۆنپارێزانە لە ناو خۆیدا بتوێنێتەوە. کە ئەمڕۆ کۆمەڵگای کوردی لە بەرهەمهێنانی ئەو سیستەمەدا دەستەوەستاوە. هەڵبەتە هێزە کۆنپارێزەکان بۆ خۆپاراستن و رەوایەتی دان بە خۆیان، هەمیشە لە شێوەی ئایدۆلۆجییەکی رازاوەدا خۆیان دەنوێنن و هاوکاتیش بە داب و نەریت و رەوشتە رەگئاژۆیەکانی ناخی کۆمەڵگای کورستاندا پشتئەستوورن . بەڵام ئەو هێز کۆنپارێزانە تاکوو خەڵک رازی بکەن، وک ئەمڕۆ لە کوردستاندا لە ئارادایە، هەوڵدەدەن دەمامکی جوانیی و مۆدە نوێیەکانی ئەمڕۆ بپۆشن و بانگەشە بۆ ئاوەز و هزریی نوێ بکەن. کەچی لە ناخیاندا دژی بچووکترین گۆڕانێکی رووکەشن لە بەها و رەفتارەکانی خۆیاندا. بەمجۆرە هێزە کۆنپارێزەکانی کوردستان، کە خودی حکومەتی خۆ بە "مەدەنی"زانی کوردستانیش بەشێکە یان پشتئەستوورە بەو کۆهێزە نەریتەگەرایە، ئەو چەمکە نوێباوە سەرنجکێشانەیان قۆرخکردووە. لە ئاکامی ئەوەشدا کۆمەڵگا بەدەم ئەو ژیانە ئاڵۆزکا و داهاتووە نادیارەوە دەتلێنەوە .

لەو روانگەیەوە ئەمڕۆ بنەمای پەیوەندییەکانی کۆمەڵگا بریتی نین لەو بەها و مەرجە ئابووریانەی کە کۆمەڵگای کشتوکاڵیی و نەریتی باوی کوردستانی ئاراستە دەکرد، بەڵکوو بنەمای ئەو پەیوەندییانە ، لە لایەکەوە، کەوتۆتە ژێر کاریگەریی بەها و رەوشتی ئەو کاڵاگەراییە جیهانگیرییەوە کە لە رێگای دەستەیەک لە بازارگانی ناو حیزبەکان و کەنالە هەمەجۆرەکانی تەکنیکەوە دەهێنرێن، لە لایەکی دیکەشەوە، ئەو پەیوەندییانە، بە هۆی ناوێزەیی ئەو سیستەمە لە رەهاگەرایی رەوشتییەی کە وەک ئایدۆلۆجییەک کۆمەڵگا ئاراستە دەکا، ئاوێزانتر بووە بەو نۆرمە رەوشتییانەی کە لە ناخی کۆمەڵگای کوردیی و هێزە باڵادەستەکانی کوردستاندا رەگئاژۆیە.

لێرەدا دەکرێ ئاماژە بەوە بکەین، کە رەنگە لە کاتی دەسەڵاتی رژێمی بەعسدا، بەشێک لە نەریت و رەوشتەکانی خێڵ هاندەرێک بووبن بۆ پاراستنی بەهایەکانی کۆمەڵگا و نەتەوەی کورد. لەبۆیە ئەگەر جڤاکی کوردی بەر لە رووخانی رژێمی بەعسدا بۆ مانەوەی پێناسەی نەتەوایەتی، نەریتە کۆنباوەکانی خۆی کردبێ بە ئێتیکی نەتەوایەتی ، کەچی ئەمڕۆ کۆمەڵگای کورد بە هۆی ئەو وێنایە سیاسییە حیزبگەرایە کورتبین و رەوشتە گەندەڵییەی حکومەتەوە، لەبەرانبەر نەریتەکانی بازاڕی بەجیهانیبووندا تووشی ئازار و دامانێکی نەتەوایەتی بووە. لەبۆیە ئەو بەجیهانیبوونە خەریکە ئەو بەها و رەوشتە کۆنباوانەی کە لە ناخی کۆمەڵگای کوردیدا دەژین، بێ بەهایان بکا. کەواتە ئەو بەهایە رەوشتی و کۆمەڵایەتییە پێشینانەی کە لە پرۆسەی بە ئیفلیجبوونیاندا، چیتر ناتوانن نەک هەر هاندەر بن بۆ ئاسوودەیی ژیانی کورد و پاراستنی پرینسیپی ئێتیکی نەتەوایەتی، بەڵکوو بوونەتە نەخۆشییەکی کووشندە لە هەناوی کۆمەڵگادا.

ئاشکرایە پێشتر کۆمەڵگای کوردستان بە هۆی گۆشەگیربوونی جیهانی دەرەکیی خۆییەوە، بە تایبەتیش کیژ و ژنەکانی کورد لە هەموو رووداو و دیاردەکانی ژیانی دەرەوەی ماڵەکەی خۆیان بێئاگا بوون، لەبۆیە بە پێودانگی ئەو ژیانەوە، ئەرک و مافەکانیان بە شێوەیەکی رەمەکی پیادە دەکرد. لەوێدا نەریت و نۆرمە رەوشتگەراییە چەسپیووەکانی خێزن و خێڵ، پەیوەندییە جڤاکییەکانی رێکدەخست. لەوێدا شارەکان لە ژێر مەرج و کایەی پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانی خۆماڵیی گەشەیان دەکرد و دێهاتەکانیش بە هاوئاهەنگی لەگەڵ سرووشت و پەیوەندییە هەرارکییەکانی خێزان و خێڵ ژیانیان بەسەر دەبرد. نۆرمەکانی رەوشت وەک پێشەمەرجێک هەڵسوکەوتی خەڵکیان هاوئاهەنگ دەکرد. کەچی بە جیهانیبوون و بازاڕی کاڵایەکانی، بێ

ئەوەی لە لایەن بەرپرسیارەکانی کۆمەڵگا نەخشە و زەمینەیەکی ئاگاییان بۆ ئامادە کرابێ، دابڕانێکی ئاڵۆزی لە پێکهاتەی جڤاکی کورددا دروستکرد. ئاکامی ئەوەش وێرای گەندەڵی، پاشەگەردانی حیزب لە بەڕێوەبردنی کۆمەڵگا و سیستەمێکی ئیفلیجی فێرکردن و وێرانبوونی بەرهەمهێنانەوە، وێڕای کەڕ و هەوای خنکێنەری شارەکان بە ماشین، تێکەڵبوونی گرووپە جوودایەکان و دواجاریش زاڵبوونی کولتووری دیهاتنیشینەکان بەسەر ژیانی شار، کوردستان بوو بە بەرخۆرێکی برسی گەمەکانی مۆبایل، سەتەلایت، ئینەتەرنێت و ... تاد. لەوەش زیاتر، مەسمێدیای حیزبەکان، بێ لەبەرچاوگرتنی دیدێکی پەروەردەیی و رەوشی پەیوەندییە جڤاکیی و بەهایە رەوشتییەکانی کورد، بوونە بەشێک لە پڕ و پاگەندە کردن بۆ کەڵایەکانی ئەو بازاڕە و ئەمەش زیاتر جڤاکیی کوردستانی تووشی شلەژان کردووە. لەبۆیە لە پڕ کیژ و ژنی کورد، لە ژیانێکی دەمبەستکراوەوە بوونە بینەرێکی تێنووی ئەو جیهانە عەنتیکەی کەناڵەکانی مەسمێدیا. هەڵبەتە خودی ئەو جیهانەش هەڵگری بەها و رەوشتێکی تەواو پێچەوانەی ئەو بەها و رەوشتانەیە کە هەتا ئەمڕۆش مرۆی کورد دەقیان پێوەگرتووە. دیارە جیهانی تەکنیک بە سرووشتە بزواو و ئەبستراکەکەیەوە زوو هەستی مرۆڤ دەتەنێتەوە و ئاراستەی دەکا، لێرەوە بە دەم مەستبوونی مرۆی کوردەوە بە دیار بینینی ئەو وێنە رووت و کاڵایە فرانەی مەسمێدیاوە، بەها و رەوشتگەلێکی نوێی ترنجاندە هەست و ئاگاییەوە.
کەواتە ئەو وێنا نوێیە لە ژیان، هەوەس و مەیلە دەمبەستکراوەکانی مرۆی کورد تەقاندەوە. ئەو شلەژان، لێکترازانەی پەیوەندییە دەقگرتووەکانی کۆمەڵگا و بە تایبەتیش بەرزبوونەوەی دیاردەی رەشکوژیی ژنان، ئاوێنەبوونەوەیەکە لە پرۆسەی ئەو بە جیهانیبوونەی کە لە ئاکامی کایەکانیدا خێزانی نەریتخوازی کوردی کووشتەی راچڵەکانێکی رەوشتی کردووە . تەشەنەکردنی ئەو توونـد و تیژیی و گەرەلاوژەیەی کە ئەمڕۆ لە ژیانی کوردیدا لە ئارادایە، وەک وتمان، دەگەڕێنەوە بۆ نەبوونی ئاوەزی ئەو حکومەتە کوردییەی کە هەڵگری ئایدۆلۆجییەکی رەهاگەرایی رەوشتییە.

لەو روانگەیەوە ئەرکی دەسەڵات و چالاکڤانەکانی بواری رۆشنبیریی، کۆمەڵایەتیی و ژن، ئەگەر لە ژیانی کوردیدا هەبن، ئەوەیە ئەگەر بڕوایان بە کۆمەڵگایەکی مەدەنییە، لە بری ئەو چەواشەکاریی کردنە بە چەمک و بەهایە نوێیەکان، بە پێوەدانگی ئاستی کۆمەڵگای کوردستان و جیهانییەوە بە شێوەیەکی کردەیی لە رێگای کەنال و دامەزراوەکانەوە دەست بە گۆڕینی ئەو جیهانبییە رەهاگەراییە رەوشتییە بکەن، کە ئاوەز و هەناوی کۆمەڵگای کوردستانی گەمارۆ داوە . ئەگەر حکومەت و نووسەرانی کورد لە ناخەوە بڕوایان وایە دەبێ کوردستان ببێتە بەشێک لە بەها و وێنایەکانی کۆمەڵگایەکی مەدەنیی و کۆمەڵگاش بەوە رازی بێ ببێتە بەرخۆرێکی بازاڕی کاڵایەکانی بەجیهانیبوون، ئیتر حەوجە بەوە ناکا لە ترسی بەرتەکی یان بۆ مەراییکردنی هێزە کۆنپارێزەکان بەو جۆرە چەواشەکارانە خۆی لە داب و نەریت و رەوشتە بەسەرچووەکانی وەک شەرەف، سولحی عەشایریی، حیزبگەرایی و ... هتد بدزنەوە.
راستییەکەی ئەمڕۆ ئەوە نەوەی نوێ و بەشێکی زۆر لە هێزەکانی کۆمەڵگای کوردستان نییە کە بەو داب و نەریت و بەهایە کۆنانەوە ئاوێزانە، بەڵکوو ئەوە ئاوەزی حیزبە دەسەڵاتدار و بەشێکی زۆر لە بەناو نووسەرانی کوردە کە داکۆکیکار و سەرچاوەی بەرهەمهێنانەوەی ئەو جیهانبینییە کۆنباوانەی کۆمەڵگای کوردستانن. ئاشکرایە ئەو داب و نەریت و رەوشتە بەسەرچووانەی کوردستان، بنەمای ئایدۆلۆجییە کۆنپارێزەکان لە سیستەمی پەروەردە، خوێندگایەکان، قانوونە رزیوەکان، زمانی دامەزراوەکانی حیزب و خودی حکومەتدا رەگئاژۆیە. لەو روانگەیەوە، جیهانبینییە کۆنپارێزەکانی وەک: پیرۆزاندنی حیزب و سەرۆکەکانی، بینینی شەرەف لە خوار ناوکی ژن، رەوشتی دووڕوویی، خێڵگەرایی، گەندەڵی، توند و تیژیی دژ بە دیدە جیاوازەکان، حیزبگەرایی و... هتد، لە ناخی حیزبە باڵادەستەکانی ئەمڕۆی کوردستاندا بەرهەمدەهێنرێن. چونکە حیزبەکان وەک هێزگەلی باڵادەست بەسەر کۆمەڵگاوە ئەو جیهانبییە کۆنپارانەیان

لە نەوە کۆنەکانەوە بۆ نەوەی ئێستا گواستۆتەوە یان بەرهەمهێناوەتەوە. ئەو جیهانبینییە کۆنپارێزانەش لە ناخی ئایدۆلۆجیی حیزب و دەمڕاستەکانی حکومەتی کوردیدا ئامادەیان هەیە. بەمجۆرە ئەرکی حکومەتێکی نوێخواز یان سێکولارە کە بە ڕێگای قانوون، ڕەفتار و هەڵوێستەکانییەوە، ئەو نەریت و بەهایانەی کە لە ناخی پەیوەندییە جڤاکییەکاندا دەژین و خۆیان لە سیستەمێکی ڕەوشتگەراییدا بەرجستە کردۆتەوە یان بوونەتە سەرچاوەی ئایدۆلۆجیی کۆمەڵگا، بکا بە پرینسیپێکی ئێتکی نیشتمانی. لێرەوە ئەو حیزبە دەسەڵاتدارانەی کوردستان لە ماوەی 16 ساڵی دەسەڵاتیاندا بەرپرسیارن لە قووڵکردنەوەی ئەو بەهای ڕەوشت و نەریتە کۆنباوانە لە بونیات و پێکهاتی کۆمەڵگادا. هەڵبەتە سیستەمی خوێندن، ئاستی مەسمێدیا، ژیانی ڕۆشنبیریی، سیاسەت و ئێتیکی کۆمەڵگا، ئاوێنەیەکن لە ئیدیۆلۆگی هەموو دەسەڵاتێک . بەمجۆرە تاکەکەسەکانیش ڕاستەوخۆ کە وابەستەی ئەو سیستەمەن، ئەو بەها، ڕەوشت و داب و نەریتە کۆنپارێزان وەردەگرن و پیادەی دەکەنەوە.

بەڵام حیزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستان نە خاوەن ئەزموونێکی سیاسیی دیاریکراوە لە مێژووی کوردستان و نە خاوەن ئەزموونێکی تایبەتی خۆشییەتی. لەبۆیە بە ئیدیۆلۆگییەک لە کۆی جیهانبینییە کۆنپارێزەکان نەک نوێخوازەکانی کۆمەڵگای کوردییەوە، بۆ فریودانی جیهانی دەرەکیی و ناوەکییەوە، دروشمگەل و چەمکگەلێکی ڕۆژئاوایی پۆشیووە و هاوکاتیش لە ئاستی ڕەفتاردا خاوەن ئیفلیجترین سیستەمی کارگێڕییە.

لێرەوە ئایا حکومەتی کوردی دەخوازێ بە پرینسیپە بنەڕەتییەکانی دیمۆکراتییەوە کۆمەڵگا بەڕێوە ببات و کوردستان بکاتە ماڵێکی یەکسان بۆ هاووڵاتیان، یان تەنیا ماڵێک بۆ حیزب و وابەستەکانی؟ ڕاستییەکەی ئەو شێوە قەڵەمڕەوییەی کە ئەمڕۆ بەناوی حکومەتی کوردی لە ئارادایە، بێجگە لە پاشاگەردانی سەردەستەیەک لە بەرپرسی حیزبی، خێڵە هێزدارەکان هیچی تر نییە. حکومەتێک هەتا حەز بکەی گەندەڵ و نادادپەروەرە. هەر بۆیە زۆرینەی هێزەکانی تری کۆمەڵگا لە دەرەوەی ئەو ڕەوشە بە ئیدیۆلۆگیی حیزبسالارە داگیرکراوەدا، بە هۆی گرانی بژێوی ژیانەوە لە لایەن بازرگان و بەرپرسە گەندەڵەکانی حیزبەوە خوێنیان دەمژرێ. تەشەنەکردنی دیاردەی ڕەشەکوژیی ژن، ڕوخانی بەهایە ئێتیکییەکانی کۆمەڵگا، سەرهەڵگرتنی گەنج بۆ هەندەران، بێئومێدی تاکەکەسەکان، ئیفلیجبوونی ئاستی ڕۆشنبیریی، فەرامۆشکردنی هەستی دڵسۆزیی بەرانبەر نیشتمان و... هتد، ڕەنگدانەوەیەکن لە پرۆسەی ئەو حکومەتە حیزبگەراییە.

لەو ڕوانگەیەوە پێویستە سیاستوان، پسپۆڕ و ڕووناکبیریی کورد، ئەگەر بخوازن ڕێگایەک بۆ ڕزگار کردنی کورد لەو تەنگژانە بدۆزنەوە، هەوڵبدەن ئەو پرسیارە گەوهەرییانە ڕاڤە بکەن : گەلۆ ئەگەر ئەو هەموو گەندەڵیی، نادادپەروەریی و ستگەمگەرییەی حیزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستان نەبووایە، ئەو هەموو دیاردە کرێت و سەرهەڵگرتنەی گەنج بۆ نادیاریی و توند و تێژییە سادۆمازۆخیانە لە ئارادا دەبوون؟ ئاخۆ ئەگەر حکومەت لە ڕێگای دامەزراوگەلێکی وەک: پەروەردە، ڕاگەیاندن، زمانی پەیوەندیی، قانوونێکی پیادەکراو ... هتد، هەوڵیاندابا زەمینەیەک بۆ تێگەیشتن لە بەها و ڕەوشتەکانی بەجیهانیبوون و ئاوابوونی نەریتە باو و کۆنباوەکانی کورد بڕەخساندبا، کۆمەڵگا هێندە بە دەست پێکدادانی نێوان ئەو بەها کۆن و نوێیانەوە هەراسان دەبوو؟ ئەگەر ئەو بەناو حکومەتە کەمێک دادپەروەر و نوێباو یان مەدەنیی بووایە، هەڵگری بەهای ئێتیکی و سەرەوەریی نیشتمانی بووایە ژیانی زیندووانی دوای ئەنفال هێندە خەمهێنەر دەبوو؟ ئەگەر ئەو حکومەتە گوێی لە پەژارەی هێزە نوێخوازەکانی کورد بگرتاب، وێڕای پەرتەوازە یان سنووردارێشیان، ڕەوشی پێناسەی کەرکوک و دەڤەرە بە عارەبکراوەکان، بەمجۆرە خەمهێنەر دەبوون؟ ئەگەر کۆمەڵگا هەستی بە پرینسیپی ئێتیکیکی هێژا و قانوونێکی کارا بکردبا، هێندە ژن بەو جۆرە هەتکدەکرا؟ ئاخۆ ئەگەر سیستەمێکی پەروەردەی نوێباو و کارا هەبووایە، ئەمڕۆ ئاستی خوێندن و پایەی ڕۆشنبیریی کوردی ئەوەندە بوودەڵە دەبوو؟ بیر کردنەوەیەکی بە ڕاستی لەو چەشنە پرسیارانە، زمانێک بەرهەمدەهێنێ کە لە توانای دایە ئامانجە هاوبەشەکانی کۆمەڵگا لە ئاراستەیەکی ڕۆشندا بەرجەستە بکاتەوە.

لێ، بە هۆی قەتیسمانی زمانی کوردی بە دەست ئایدۆلۆجیی رەهاگەرای رەوشتی حکومەت و دەمڕاستەکانییەوە، ئێستا ئەگەر بوار هەبووایە زۆرینەی گەنج، نووسەر و بگرە بەشێک لە بەرپرسە حیزبیی و حکومییەکانیش سەریان بۆ هەندەران هەڵدەگرت. کەچی لە کاتی رژێمی بەعسدا، وێڕای ترساندن و هەڕەشەکانی رژێمی بەعسیش، ئاستی هزرینی زمانی کوردی وەک ئێستا شەکەت نەبوو، هەر بۆیە ئاخێوەری کوردی هێندە لە زێدەکەی خۆی بێئومێد و نامۆ نەبوو. لێرەدا ئێمە مەبەستمان بوونی دیاردەی کۆچکردن بە هۆی کێشەی ئابووریی یان تۆقاندن نییە کە کاتی خۆی لە ئارادا بوون، بەڵکوو مەبستمان لەو دیاردەی کۆچکردنەیە کە بۆتە چەشنە ئۆتۆپیایەک بۆ مرۆڤی کورد. ئاخر کۆچکردنی مرۆڤی کورد نەک هەر بە رێگای هات و نەهاتە، بەڵکوو بە گشتی دوا وێستگەی ژیانیشی بە مەرگەسات و ونبوون لە توونا و تووونی نێوان سنوورەکان کۆتایی دێ. رووداوی خنکانی بە کۆمەڵی ئەو لاوە سەرهەڵگرتووانە لە رووبار، دەریاچە و گرتن و سووکایەتی پێکردنیان لە لایەن پۆلیسی سەرسنوورەکان و... هتد پێشهاتی جەرگبڕن. ئەگەر کوردیش بەشی زۆری ژیانی مەرگ نەبووایە و خاوەن ئەو حکومەتە سەرقاڵە بە مشخۆریی و بەرخۆرییە نەبووایە، ئەو دیاردە و پێشهاتانە بەمجۆرە بێدەنگییە لە یادەوەریی کورددا تێنەدەپەڕین یان فەرامۆش نەدەبوون.

دیارە ماڵ بۆ مرۆی کورد، وەک نەریتێکی سرووشتی خۆی، پایەیەکی تایبەتی هەیە. ماڵ لە جیهانبینی کورد، واتای زێد و ئاوەدانی دەگەیەنێ. بۆیە بەشێکی زۆر لە داستان و سەربووردە زارەکیی و نووسراوەکانی کوردی باس لە ژان و پەرۆشی ژیانی سووڕگوومبوون لە ماڵ دەکەن. (*)

کەواتە دیاردەی کۆچکردنی کورد بەرەو ژیانێکی نامۆ و دوور لە ماڵ، بەشێکی رەنگدانەوەی رەفتارەکانی حکومەتی کوردیی و شلەژانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتیی و ئاوابوونی ئەو بەهایە نیشتمانیانەن لە جیهانی تاکەکەسی کوردیدا.

هۆکردی ئەو بە نامۆبوونەی مرۆی کورد لە ماڵ و جڤاکەکەی خۆیەوە، دەگەڕێتەوە بۆ بە حیزبیکردنی ژیان و هاڵکشانی دیاردەی نادادپەوەریی لە ژێر دەستی خودی حکومەتی کوردیدا. بەڵام لە رۆژگاری رژێمی بەعسیدا چونکە کورد ئەو رژێمەیان وەک دوژمنێکی دەرەکی سەیر دەکرد، لەبۆیە سیاسەتی شۆڤینی ئەو رژێمە، هانی مرۆی کوردی کە زیاتر هەست بە خۆشەویستیی و ئازاد بوونی ماڵ و خاکەکەی بکا و دواجاریش لە بەرانگاربوونەوەی ئەو رژێمەدا بەجۆشتر بێ. کەچی ئەمڕۆ بە دەم گۆڕانی ئەو ناوکۆییە کۆمەڵایەتیی، بە مشەخۆرکردنی سیاسەتی ئابووریی و بە جیهانیبوونەوە، هاوکاتیش بێئومێد بوون لە حکومەتێکی نادادپەروەریی کوردیدا، ئەو بەهایانە لە کن مرۆی کورد سەرەوژوور بوونەوە و لە ئەکامی بە هەڕمێنبوونی رەوشتی مۆبایل، کە سەرچاوەیەکی کاریگەرە بۆ وێنای رەوشت و بەهایەکانی بە جیهانیبوون، هەستی "بێماڵ"ی: بزۆکی کولتووریی، نامۆبوون لە کۆنترۆلی کۆمەڵگایەکی نەریتگەرا، خۆدانە دەست مەیلە دەمبەستکراوەکان لە ژێر زبری رەوشتە کۆنباوەکان و خولیای سەرهەڵگرتن بۆ جیهانە وێناکراوە بە خۆشگوزەرانییەکان، کاڵبوونەوەی هەستی کوردایەتی و ... هتد، ناخی مرۆی کوردی تەنیوەتەوە.

لێرەوە گرفتی حکومەتی کوردی زەقدەبێتەوە. لە کاتێکدا حکومەتی کوردستان هەڵگری ئایدۆلۆجییەکی نەریتگەرایە و نۆرمە رەوشتییە کۆنپارێز و خێڵگەرایەکان برەو پێدەدا، کەچی، وەک وتمان، بۆ ئەوەی دڵنیایی و ئارامی یان مەرایی بۆ خواستە نوێیەکان بکا، خۆی بە چەمکە رازاوەکانی هاوسەردەم دەڕازێنێتەوە. بەمجۆرە حکومەتی کوردستان بە دەم ئەو پرۆسە لێکانگیرەی نێوان بەهایە کۆن و نوێیەکاندا کۆمەڵگا بەڕێوە دەبا. لەگەڵ قووڵبوونەوەی ئەو تەنگژەیەدا، ویستێکیش بۆ چارەکردنی ئەو تەنگژانە، نە لە جەم ئەو حکومەتەی کوردستان هەیە و نە لە ئاوەزی دەرەوەی ئەو حکومەتەش لە ئارادا نییە.

ئاکامگیرییەک لە رامانگەلێکدا

لەم خوێندنەوەیەدا بە ڕۆشناییەک لە دیدی یۆرجیس دێبایەوە، هەوڵماندا وێناکردنێک لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگای کوردییەوە، پێناسەیەک بۆ ئەو ئایدۆلۆجییە ڕەهاگەرایی ڕەوشتییە بکەین کە لە سیاسەتی گەندەڵیی حکومەتی کوردستان ئاراستە دەکا. هاوکاتیش ئەوەمان جەختکردەوە کە حکومەتی کوردستان پێکهاتەیەکە لە پەیوەندی کۆهێزەکانی کۆمەڵگای کوردستان نەک ئاوەزێک لە ڕوانگە نوێخوازەکان. بەمجۆرە ئامانجی سەرکەوتنی ئەو حکومەتە، ڕەوشت و بەهایەکانی خێڵ و خێزانی نەک تاکەکەسە بەهەرەمەندەکانی کۆمەڵگا. هەربۆیە بانگەشەکانی ئەو حکومەتە بۆ بناتنانی کۆمەڵگای مەدەنیی و ئازادییە سیاسیی و جڤاکییەکان، تەنیا دەمامکێکە بۆ ڕازیکردنی هێزە نوێخوازەکان و دابینکردنی دڵنیایی خۆی لە کۆمەڵگادا. ئەو مشەخۆرییەی کە ئەمڕۆ کۆمەڵگای کورد دەهاڕێ، بەشێکە لە بەرهەمی ئەو تاقمە بازرگانە حیزبییانەی کە لە ڕێگای دەسەڵاتەکانیانەوە ژیانی ئابووریان بۆ خۆیان قۆرخکردووە. وێڕای ئەمەش، دیاردەگەلی چەتەگەریی، نادادپەروەریی کۆمەڵایەتیی، ڕەشەکوژیی ژن، تێکچوونی هاوسەنگی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، ئیفلیجبوونی ئێتکی نەتەوایەتیی و ... هتد ئاوێنەگەلێکن لەو ئایدۆلۆجییە ڕەهاگەرایی ڕەوشتییەی حکومەت.
هاوکاتیش هاتنە کایەوەی باڵادەستی تەکنیک و بەهای کاڵایەکانی بە جیهانیبوون، پێکدادانێکی دژواری لەگەڵ ئەو نەریتە ڕەهاگەرایی ڕەوشتییەی کە لە هەناوی کۆمەڵگادا دەژیی سازاندووە.
لێرەوە کاتێک حکومەتێک بەناوی "نوێنەرایەتی کۆمەڵگا"وە سامانی نەتەوە هەڵبمژێ و ژیان و قوربانییەکانی خەڵک چاوەشە بکا، حکومەتێکی ستەمگەرە نەک مەدەنی. هەر بۆیە ئەمڕۆ لە ژێر سایەی ئەو تاقمە ستەمگەرەی حکومەتدا پاشاگەردانیی، ترس لە ئایندە و نایەکسانی پەرەدەسێنێ و هاوکاتیش ئەو تاقمە بازارگانە دەسەڵاتدارە دەوڵەمەندتر دەبن. وەک دەزانین، لە ژێر سایەی دەسەڵاتێکی خاوەن پرینسیپی ئێتیکی نەتەوایەتیی و دادپەروەردا، ئاکارگەلی چاکەی وەک داهێنان، بەرهەمداریی، ڕوحی دۆستایەتیی و ئاسوودەیی باڵادەست دەبن. ئەو دەسەڵاتە بەرپرسیارگەلی دڵسۆز و خاوەن خاوەن ئێتیکی مرۆڤایەتیی و نەتەوایەتیی بەڕێوەی دەبەن نەک گەندەڵی ستەمگەر. لەو حکومەتەدا ژیانی ئابووریی تاکەکانی کۆمەڵگا هاوئاهەنگانە گەشە دەکا نەک تەنیا تاقمی دەسەڵاتدار و حیزبی. لەو کۆمەڵگایەدا مرۆڤەکان بە شادیی و جۆشەوە کارەکانی خۆیان ڕادەپەڕێنن نەک وەک مشەخۆرێک لە ڕێگای وابەستەی مەنسوولە حیزبییەکانەوە چەندان مووچە وەربگرن و هاوکاتیش بازرگانی بکەن. لەو کۆمەڵگایەدا ژیانی بەرهەمهێنان و جووتیاران دەبووژێنەوە. بەر و بوومی دێهاتەکان ژیانی ئابووری شارەکان دەگەشێننەوە.
بەڵام گرنگە ئەوە بە یاد خۆمان بهێنینەوە، ئەو چەشنە دەسەڵاتە زادەی چینی بۆرژوازییە نەک خڵتەی خێڵ، پیاوە ئایینیی مشەخۆرەکانی حیزب.
شایەنی باسە، کۆمەڵگای ڕۆژئاوا هەر لە کۆتاییەکانی سەدەی نێوەڕاستەوە خەونی بەو دەسەڵاتە بۆرژوازییەوە دەبینی. ئاشکرایە بیرۆکەی دەسەڵاتێکی بۆرژوازی، لە سەدەی چواردەدا لە نووسینەکانی میکاڤیللیدا بەرجەستە کرایەوە. لە سەدەی شانزە و حەڤدەشدا، کۆمەڵگای ڕۆژئاوا، وەک کۆمەڵگای ئەمڕۆ کوردستان، بە دەست گەندەڵیی دەسەڵاتی پیاوانی پاشا، سەرباز و دەوڵەمەندەکانەوە دەتلایەوە، بیرۆکەی بەدیهێنانی ئەو حکومەتە بۆرژوازییە بە جۆشێکی فرەوانتر فراژا. دواجاریش لە ڕۆژگاری ڕۆشنگەرییدا لە لایەن داڤید هیوم و ئادەم سمیسەوە ئەو بیرۆکەیە ڕەوتی پیادەکردنی وەرگرت. هەر بۆیە، بۆ نموونە، هەتا ئەمڕۆش تیۆری بەرهەمهێنانی "ئابووریی نەتەوایەتی"ی ئادەم سمیس بەهای خۆی هەیە. لە دیدی هیوم و سیمیسەوە، ئەگەر هاووڵاتیان پێکڤە کار و ئەرکەکانیان، لە پێشڕا لە پێناوی قازانجی خۆیان و پاشانیش بۆ بەرژەوەندی گشتی، لە کار و ئەرکەکانیان دڵسۆز بن، کۆمەڵگا بەختەوەر دەبێ. بەڵام ئەو دڵسۆزییە بە تۆقاندن و چاوەشەکاریی دەستەبەر نابێ، بەڵکوو دەبێ هاووڵاتیان خۆیان ئاگایەنە ئەو دڵسۆزییەیان هەبێ.

لێرەوە ئەگەر دەسەڵاتێک بخوازێ مەدەنی بێ و سەرکەوتنی کۆمەڵگا و بوژانەوەی بەرهەمداریی بکاتە ئامانجی سەرەکی خۆی، دەبێ خاوەن پرسینپی ئێتیکێکی نیشتمانی، بەهاگەلێکی ئاکار چاکە بێ. کە بنەمای کۆمەڵگایەکی مەدەنی. ئەو ئێتیکەش بە کورتی لەمانەدا بەرجەستە دەبنەوە: ئومێد؛ بڕوابوونی خەڵک بە داهاتووی خۆیان و کۆمەڵگاکەیان، خەون و خەیاڵ؛ پێناسە و شکۆمەندی، دڵسۆزی بۆ نەتەوە، ئەڤین؛ مەیلی جڤاکیی، دۆستایەتی، ریزگرتن لە نێوان خەڵک و سەرنجکێشانی بۆ بەهای جوان، دادپەروەریی کۆمەڵایەتی؛ هاوسەنگی کۆمەڵایەتی و ئەمەکداریی، سەروەریی؛ سەربەخۆیی و ئازادیی و حیکمەتخوازیی؛ گەڕان بە دوای زانیاری، پێشبینی، ئاگایی خولیای تاک و ئاوەزگەرایی. کەواتە ئەمڕۆ بۆ ئەوەی بوونی کورد ببێتە خاوەن کۆمەڵگایەکی گەشاوە، حکومەت و کۆمەڵگای کوردستان پێویستیان بە ئاکارگەلێکی لەم چەشنە هەیە کە ئاماژەمان پێکردن. بەڵام کاتێک ئەو ئاکارگەلە لە کۆمەڵگای ئێمەدا سەروەر دەبن، کە حومەتی کوردستان توانی هەڵگری روانگەکانی چینی بۆرژوازیی یان هزرگەل و پرۆژەگەلێکی رۆشنگەرانە بوو و مرۆڤگەلی دڵسۆز و زانا بەسەر دامەزراوەکان و ئاوەزی حکومەتدا باڵادەست بوون، نەک جیهانبینی رەهاگەرایی رەوشتیی و مەنسوولی ئاوەز گەندەڵ و چەواشەکار. ئێمە لەوە بە ئاگاین کە چینی بۆرژوازیی و بگرە کولتووری ئەو بۆرژوازییەش لە کوردستاندا ئامادەییەکی ئەوتۆی نییە، بەڵام دەکرێ ئەو روانینە وەک ویستێکی ئیدیالی، نموونەیی لە نەوەکانی داهاتووی کورددا بەرجەستە بکرێتەوە. هاوکاتیش لەوە بە ئاگاین کە ئەو تێڕوانینە بۆ ئەو دیاردە چەپگەرایە نەرتیتییەی کە بەشێکی بەرچاوی رێکخراو، حیزب و نووسەرانی کورد بڕوایان پێ هەیە، مایەی رەخنەیە. بەڵام ئێمە مەبەستمان لە کولتووری بۆرژوازیی، ئەو ئەزموونە دیمۆکراتیی و مەدەنیەیە کە ئەو چینە لە سەدەی حەڤدە و هەژدەدا بەرهەمیهێناوە. چونکە بە دیدی داڤید هیوم و ئادەم سمیسەوە چینی بۆرژاوازی سەرچاوەی سەرهەڵدانی ئەزموونی کۆمەڵگای سکولار و مێژووی ژیاریی بوو. خولیایەکانی بۆرژوازی بۆ دەستەبەرکردنی ئەو کۆمەڵگایە سکولارە، تەنیا ئابووریی و بەرژەوەندی چینایەتی نییە، وەک ئەوەی مارکسیستەکان سوورن لەسەری، بەڵکوو پەیوەندی بەو پرینسیپە ئێتیکییەوە هەیە لە کۆمەڵگایە بۆرژوازییەکاندا رۆڵی گرنگی هەیە. هەر بۆیە لە کۆمەڵگایە نوێباوەکانی رۆژئاوادا ئەو ئێتیکە بە جۆرێک لە جۆرەکان لە قانوون، کۆمەڵگا و بازاڕیی ئابوورییدا کاریگەریی خۆی هەیە. هەر بۆیە ئامادەیی ئەو ئێتیکە لە ئاگایی کۆمەڵگای رۆژئاوادا، وایکردووە خەڵک بە شێوەیەکی چالاک و دڵسۆز کار بکەن و دەوڵەتیش خۆی بە قانوون و بەرپرسیارەکانی بەرانبەر کۆمەڵ ببەستێتەوە. بە کورتی ئەو ئێتیکە شارستانییە هاوبەشەیە کە تاک و کۆمەلی کۆمەڵگای رۆژئاوا ئاراستە دەکا، نەک وەک کۆمەڵگایە باوەکانی رۆژهەڵات، کە بەهایە نەریتیی و ئایینییەکان هاووڵاتیان ئاراستە دەکەن. لێرەوە ئەو رەشەکوژیی ژن، مشەخۆری، بەرخۆریی، چەتەگەریی، ئاکاری خراپەکاریی و .... هتد ، کە وەک ئیدیۆلۆگییەکی گەندەڵیی لە کوردستاندا پەرە دەسێنن، رانگدانەوەیەکن لەو جیهانبینییە رەهاگەرایی رەوشتییەی کە لە هەناوی حکومەت و پەیوەندییە خێڵەکییە باڵادەستەکانی کۆمەڵگای کوردستاندا رەگئاژۆن.

لەو روانگەیەوە ئەمڕۆ زۆرینەی هاووڵاتیانی کۆمەڵگایە چەوساوەکان لە ژێر حکومەتە ستەمگەرەکانی وەک کۆمەڵگایە ئیسلامیی و دەرەوەی کۆمەڵگایە رۆژئاواییەکان، خەون بە هاتن بۆ کۆمەڵگای رۆژئاوا دەبینن. کۆمەڵگایەکانی رۆژئاواش بەرهەمێکن لە چینی بیرۆکەی بۆرژوا و فەیلەسووفە رۆشنگەراکان. لەو دیدەوە کۆچکردنی فرەوانی هاووڵاتیانی کۆمەڵگا دەسەڵات ستەمگەرەکان، لەوانە کۆمەڵگای کورد بۆ رۆژئاوا، بەڵگەن بۆ بەهای پرینسیپە سیستەمە رەفاهییەکانی دەسەڵاتی بۆرژوازی. دەسەڵاتی بۆرژوازیی، کە پایەی هاووڵاتیان رەچاو دەکا، بە لای کەمییەوە رێز لە بنەمایە سەرەکییەکانی مافی مرۆڤ دەگرێ و قانوونیش سەروەرە لە دیاریکردنی ماف و ئەرکەکانی هاووڵاتیانی کۆمەڵگا نەک نەریتی خێڵ، خێزان و گوڕاح و مجگێزی مەنسوولی نەخوێندەواریی حیزبی، هەروەک ئەمڕۆ لە کوردستاندا دەیبینین.

لەو دیدەوە، لە ژێر سایەی حکومەتی کوردستاندا گەندەڵیی و مشەخۆریی نەک هەر ژیانی هاووڵاتیانی وێران کردووە، بەڵکوو بیرکردنەوە و خولیا بۆ پیادەکردنی هزر و بەهایەکانی کۆمەڵگای سکولاری بۆرژوازیش دەمکوت کردووە. مەبەستمان لە و هزر و بەهایانەی بۆرژوازی، سیستەمێکی دادپەروەر، نیشتمانپەروەر و پاراستنی مافی مرۆڤە، کە کولتووری کۆمەڵگای بۆرژوازی بەرجەستەیانی کردۆتەوە، نەک بەهای بازاڕی سەرمایەدارییەکەی.
بەهەمە حاڵ، هەر چەندە ئەمڕۆ کۆمەڵگایەکانی رۆژئاوا، بە هۆی بالادەست بوونی توێژێک لە چینی ناوەڕاست بەسەر دەوڵەتەوە، لە رێگای بەکار هێنانی باجی هاووڵاتیانەوە بۆ خۆیان، زۆرێک لە بەهایەکانی کۆمەڵگای رەفاهییەتی بۆرژوازی، وەک هاوسەنگیی ژیانی ئابووری کۆمەڵگا، ئەو بەهایەی نەماوەتەوە. چونکە ئەوکاتە دەسەڵاتی بۆرژوازی دادپەروەر دەبێ کە کۆمەڵگای رەفاهیی سەرتاپای کۆمەڵگا بە یەکسانی خواستەکانی هاووڵاتیان مەیسەر بکا. بەڵام هەتا ئیستاش بیرۆکەکانی رۆشنگەریی، وەک یەکسانی لە نێوان ژن و پیاو، مرۆڤ، دیمۆکراتی، دادپەروەریی و ... هتد، کە بنەمایەکانی دەوڵەتی بۆرژوازین، بەهای خۆیان هەیە.

شایەنی باسە، لە نێوەڕاست و کۆتاییەکانی حەفتایەکانی سەدەی رابردوودا نەوەیەکی خوێندەواری نوێخواز، وێرای چەپڕۆیشیان، هەڵگری بەدیهێنانی وێنایەک لە دەسەڵاتی بۆرژوازیی بوو، بەڵام لەگەڵ ئاوێتە بوونی بە خەباتی چەکدرایی پێشمەرگایەتیی و دواجاریش شەڕی نێوان حیزبەکانی دوای راپەڕین، ئەو جیهانبییە نوێیە لەناو هێزە کۆنپارێز و رەوشتپارێزەکاندا، کە بوونە هێزێکی بالادەست لەناو ئەو حیزبانەدا توانەوە، پەرتەوازە بوون یانیش بوون بە ئامرازێک بۆ جوانکردنی ئەو ئایدۆلۆجییە رەهاگەراییە رەوشتییەی حیزب و حکومەتی کوردستان.
لەم قۆناغەی ئێستاشدا بەشێکی ئەو نەوە نوێیەش کووشتەی هەمان کێشەن. بە دەربڕینێکی دیکە، بەشێک لەو نەوە نوێیە لەناو حیزبە قەڵەمڕاوەکانی کوردستاندا بە خەونی بنیاتنانی کۆمەڵگایەکی سێکولار کار دەکەن، کەچی پایەیان لە خوار دەسەڵاتی هێزە کۆنپارێز و رەوشتگەرایەکانە، لەبۆیە دواجار ئەرکی سەرەکی ئەو نەوە نوێیە ئەوەیە کە ببێتە بەشێک لەو سیستەمی بەهایە نەریتگەرایەی کە بەسەر کۆمەڵگاوە بالادەستە. لەو پرۆسەیەدا لە بری ئەوەی ئەو نەوە نوێیە ئەو بەهایە سکولارانە بەسەر ئەو هێزە کۆنپارێز، ئیدیۆلۆگییە گەندەڵییەی حکومەت بسەپێنن، کەچی دەبن بە بەشێک لە پەرەسەندنی ئەو گەندەڵکارییە.
بە دیوێکی دیکەشەوە، کورد لە ئاستی مێژووی سیاسییدا خاوەن میراتی ئەزموونێکی سیاسیی چینێکی ئورستۆکراتی خاوەن کولتووریی گەشاوەی وەک چینی بۆرژوای سەدەی حەڤدە و هەژدە نەبووە نەبووە، تاکوو نەوەی ئەمڕۆ یان حکومەتی ئەمڕۆی کوردستان بەهرەی لێوەربگرن. ئەگەر لە رۆژگارە جیاوازەکانیشدا وێنەیەکی گەش و سوودبەخش لە ئەزموونی میرنشینەکانی کورددا لە ئارادا بووبێ، ئەوە لە ئاگایی نەوەی ئێستا و خودی حکومەتی کوردستاندا بەهایەکی نییە یان فەرامۆشکراوە. هەر بۆیە ئەمڕۆ بیرکردنەوەی توێژە رووناکبیر و سیاسییەکانی کورد ، رەنگدانەوەیەکی شێواوی ئایدۆلۆجییەکانی دەڤەریی و جیهانییە. بەرهەمی ئەو دیاردەیەش ئەو رەوشە دزێوە رۆشنبیریی، سیاسی-و ئابوورییە کە لە کوردستاندا لە ئارادایە. لە ئاکامی ئەمەشدا ئەو هێزە نوێخوازەی ناو جەستەی کۆمەڵگای کوردستان، بە دەم شەڕێکی بەردەوام لەگەڵ ئەو کۆهێزە بالادەستەی ناو حکومەت و کۆمەڵگاوە، ژیانێکی خەونئامێز بۆ دروستبوونی چینی بۆرژوازی کورد بەسەر دەبەن.
خەونی خۆکردی ئەو تاکەکەس و بە کۆمەڵییە نوێخوازانە ئەوەیە کە ئەو نۆرمە رەوشتگەرایی و شەرفپارێزییەی خێزان و خێڵ وەرچەرخێنێ و لە بری ئەوەش نۆرمێکی ئێتیکی نیشتمانی لە ئاگایی کۆمەڵدا بخەملێنێ، کە لەگەڵ بەهایە ناوەکیی و دەرەکییەکانی جڤاکی کورددا هاوسەنگ بێ و هەمیشە لە گۆڕاندا بێ.

بەڵام کاتێک ئەو هێزە نوێخوازە دەتوانێ ئەو وەرچەرخانە چاوەڕوانکراوە لە جیهانبینی کوردیدا دروستبکا، کە توانی سیستەمی پەروەردە، زمان، سیاسەتی کۆمەڵایەتی، مێدیا و... هتد، ئاراستە بکا.

هاوکاتیش کاتێک ئەو هێزە نوێخوازە دەتوانێ کۆمەڵگا لەو جیهانبینییە رەهاگەرایی رەوشتییە ئازاد بکا، کە پەیوەندی تاکەکەسەکان لەگەڵ کۆمەڵدا، لەسەر بنەمای بەرهەمداریی و سەرکەوتنی کۆمەڵگا بێ نەک خێزان و خێڵ، وەک ئەوەی کە ئێستا لە کوردستاندا لە ئارادایە. چونکە لە کۆمەڵگایەکی نەریتگەرا و حکومەتێکی ئاوەز گەندەڵدا، بە پیچەوانەی کۆمەڵگایەکی مەدەنیی هاوسەردەمی نیشتمانپارێز، ئامانجی پەیوەندییەکانی تاک بە کۆمەڵەوە، پاراستنی شەرەفی خێزان و خێڵەکانە. یەکێک لە کێشە سەرەکییەکانی سیستەمی حکومەتی ئەمڕۆ کوردستانیش ئەوەیە لە رێگای سیستەمی پەروەردە و دەزگایەکانییەوە سەرقاڵە بە سەرکەوتنی ئامانجەکانی خێزان و خێڵ، نەک سەرکەوتنی بەهای تەکەکەسەکان. وێنای 16 ساڵی سیستەمی پەروەردەی خوێندن و قانوونەکانی حکومەتی کوردستانیش، بەڵگەن بۆ ئەو راستییە. هەربۆیە هەموو رەوشتی کوردی لە چۆنییەتی کردەی سێکسکردندا چڕکراونەتەوە و پێشهاتەکانی ژنکوژیی بە دەست مرۆی کورد بوونەتە حیکایەتی رۆژانەی مێدیای کوردی و جیهانی. لەبۆیە پاراستنی شەرەف خراوەتە سەر ئەستۆی ژن، نەک بەرپسیاریی هەردوو رەگەز. کێشەکە لێرەدایە کە پیاوان لە کۆمەڵگای کوردیدا سەرگەرمی فرەوانکردن و بە هەڕمێنکردنی بازاڕی لەشفرۆشتنن، بە بێ ئەوەی نۆرمەکانی حکومەت و کۆمەڵگا تاوانباریان بکەن، کەچی بە گومانێکی بچووک لە بوونی ژمارەی تەلەفۆنێکی نەناسراو، شەرەفی مرۆڤ و خێزانی کورد دەڕمێ. لە ئاکامی ئەمەدا ئەمڕۆ کوردستان بۆتە دۆزەخی ژن و لە رێگای کامێرای ئەو مۆبایل تەلفۆن و ئینتەرنێتەی کە خێزان و خودی ژنی کوردیان وێرانکردووە، کۆمەڵگای جیهانی بۆتە بینەرێکی تووڕەی ئەو دیمەنانەوە. بەمجۆرە حکومەت و کۆمەڵگای کورد لەبەردەم پێکدادانی ئەو بەها و نەریتە دژانەی کە لە یەکاتدا بوونەتە خەون و کارەساتی بوونی کورد، دۆشداماوە و ناتوانێ بڕیارێک بۆ گرتنەبەری ئاراستەیەکی جیاواز بدات. ئاخر پرسیار ئەوەیە، گەلۆ ئەوە نەریتی خێزان و رەوشتی خێڵە کە دەبێ بڕیار لەسەر واتای نۆرمی رەوشت و بەهایە کۆمەڵایەتییەکان بدا یان حکومەت؟ بە دڵنیاییەوە ئەوە ئەرکی حکومەتە نەک خێزان و خێڵ. کولتووری شەرەف. نۆرمی رەوشت، نەریتەکان دیاردەگەلێکی جێگیر نین، هەموو ئەمانە لەگەڵ گۆڕانی ناوەکیی و دەرەکی کۆمەڵگا و جیهاندا گۆڕانیان بەسەر دادێ. ئا لێرەوە حکومەت دەبێتە سەرچاوە و بەرپرسیاری ئەو نەهامەتییانە.

لەو ناوکۆییەوە وێنای رێکخراوە بە ناو مەدەنیی یان سەربەخۆیەکانی ئەمڕۆ کوردستان، بەشێکن لەو دەمامکانەی کە حکومەتی کوردستان بۆ خۆ رازاندنەوەی خۆیی و سازشکردن لەگەڵ هێزە جیاوازەکانی کۆمەڵگای کوردیدا پۆشیوویەتی. لێرەوە بوونی ئەو رێکخراوە بەناو مەدەنییانە ئەوەندەی رەوایەتی دانە بە ئاوەزی رەهاگەرایی رەوشتی حکومەت و هێزە کۆنخوازەکانی کوردستان، هێندە وریاکردنەوەی تاکەسەکان و جێگیرکردنی بەهایەکانی چەمکی "سێکولار" نییە لە کوردستاندا. بە واتایەکی تر، رێکخراوە مەدەنییەکان وێنایەکن یان بەرهەمێکن لەو دیاردە مشەخۆریی و بەرخۆرییەی کە حکومەتی کوردستان بەرهەمی هێناوە.

لێ ئەمڕۆ حکومەتی کوردستان بە ئیدیۆلۆگیە کۆنپارێزەکەیەوە دەبێ لەوە تێبگا کە لە سەردەمی بەجیهانیبووندا، باڵادەستی تەکنیک، بەرخۆرکردنی کورد بە کاڵایەکانی جهیانی سەرمایەداریی، ئامادەیی خەڵکی بیانی و تێکەڵاوبوونی کورد لەگەڵ کولتووره جیاوازەکاندا، بەو سیستەمە کۆنباوەوە ناتوانێ کولتووری شەرفپارێزیی، خێلگەرایی، نادادپەروەریی کۆملایەتیی و ... هتد پەرە پێبدا و هاوکاتیش چاوبڕکی لەگەڵ کۆمەڵگای مەدەنییدا بکا.

2007.6

ستۆکهۆلم

پەراوێز و ژێدەر:

1 . Martin Heidegger, *“Teknikens väsen och andra uppsatser”*, svenska övers. Richard Matz, 1974.
بە تایبەتی لە لاپەڕە 15 بە دواوە

(*) Georges Duby مێژووناسێکی ناسراوی فەرەنسی.
پرۆفیسۆری مێژووە لە زانستگای Collège de France **دا. نێوەڕۆکی نووسینەکانی لە کتێبێکی سێ بەرگیدا، کە لە 1975دا چاپیکردووە، سەبارەت بە کۆمەڵگای سەدەی نێوەڕاستی ئەورووپادا چڕ دەبنەوە.**
کتێبە ناسراوەکانی دیکە دوبای بریتین لە "شەرکەر و جووتیارەکان" (1981)، دەسەڵات و ئەڤین (1998) و "فەرەنسای فیودالی"، کە گشت ئەو کتێبە بە زمانی سوێدین.

2. Att skriva historia, Övers. Otta Mannheimer, Norstedts, Stockholm 1978, ل. 87.

3. هەمان سەرچاوە، ل. 87.
4. هەمان سەرچاه، ل. 88.
5. هەمان سەرچاوە، ل. 88.
6. هەمان سەرچاه، ل. 89.
7. هەمان سەرچاوە، ل. 89.

(*) ئێمە لە وتاری **" ئۆتۆپیای یادەوەریی مرۆڤە، لە گەڕان بەدوای ماڵدا"، وەک ئۆتۆپیایەک لە مێژووی مرۆڤ باسی بەهای ماڵمان کرووە. ئەگەر خوێنەر حەز بکا ئەو بابەتە بخوێنێتەوە دەتوانێ سەیری ئەو لینکە بکا:** http://web.comhem.se/handren/